

MU'TEZİLE'DE ŞEFAAT ANLAYIŞI

Mehmet TAŞDELEN*

Öz

Şefaate, âhirette günahkâr mü'minlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, dua etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını istemeleri demektir. Öldükten sonra günahkâr olan insanların şefaate nail olacakları tartışmalıdır. Çalışmamızda Mu'tezile mezhebinin şefaate bakış tarzını vermeye çalıştık. Mu'tezile, şefaatin, günahların bağışlanması şeklinde anlaşılmasını kabul etmemektedir. Onlara göre şefaate; mü'min için cennette makamın yükseltilmesidir. Bunun dışındaki şefaate anlayışları Mu'tezile'nin tevhid, va'd ve'l-void ve adalet prensiplerine aykırı olduğundan kabul edilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şefaate, Mu'tezile, Âhiret, Büyük günah.

UNDERSTANDING INTERCESSION IN MUTAZILAH

Abstract

Intercession means prophets asking for forgiveness of sinner believers, for reaching of those without sin to a higher position, praying and asking for forgiveness of the sins. It is uncertain if sinners will gain intercession or not. In this study, we try to explain view of the Mutazilah sect about the intercession. Mutazilah sect says that intercession means not accept the agreement in the form of forgiveness of sins. According to them, it means getting higher positions in the heaven afterdeath fort he believers. Except for those opinions about intercession, all other opinions are not accepted because they are contrary to the belief of Mutazilah tawhid, va'd vel-void and justice principles.

Keywords: Intercession, Mu'tazilah, Hereafter, A great sin.

---

* Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kelâm Ana Bilim Dalı, mehmettasdelen02@hotmail.com

Giriş

Yaratılan insan, iyi veya kötü, hak ya da bâtil olanı seçebilme potansiyeline sahip özgür bir varlıktır (Örnek için bk.: Bakara, 2/286; Tîn, 95/4-5). Allah, gönderdiği kitaplar ve peygamberler aracılığıyla insana; doğru yolu göstermiş (el-Bakara, 2/129), yaptığı her şeyin karşılığını göreceğini hatırlatarak (el-Zilzâl, 99/7-8), ona hak yolda yürümesini emretmiştir. Bunun yanında insanoğlu kimi zaman hatalar yapmakta, günahlar işleyebilmektedir. Ancak insan, bu günahlarıyla baş başa bırakılmamış, yaratılışındaki temiz fitrata dönme imkânları kendisine sunulmuştur. Böyle olduğu halde insanın birtakım tesirler sebebiyle işlediği günahlarından kurtulma isteğinin doğurduğu sonuçlardan biri de şefaata inancıdır. Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve Cahiliye Arap inancında da önemli bir yer tutan şefaata, tarih boyunca insanların inanç dünyasında çeşitli şekillerde kendini göstermiştir (Kesler, DİA, 2004: XIII, 120).

Tarih boyunca insanların, peygamberlerinden şefaata beklentilerinin psikolojik sebebi, sıkıntıya düştüklerinde, özellikle bütün ilâhî kitaplarda çok çetin geçeceği bildirilen mahşer gününün dehşetinden kurtulmak, peygamberlerinin kendilerine yardım edeceklerini ümit etmeleriyle bağlantılı olarak değerlendirilebilir. İnsanoğlu, öteden beri âhiret hayatını ve bu hayatta yaşanacakları merak etmiştir. Âhiret hayatında başına gelecek kötü şeylerden sakınmak veya azade olmak için şefaata onun için bir çıkış kapısı gibi görünmektedir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflere baktığımızda şefaata, daha çok âhiret hayatıyla ilgili olan bir husustur. Âhirete iman, İslâm inancının Allah'a imandan sonra en temel esaslarından biridir.

Kur'ân-ı Kerim'de, ilâhî mesajların öncelikle insanların sahip oldukları yanlış inanç ve davranışların ortadan kaldırılması ve daha sonra onların yerine doğrularının yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Bundan dolayı Kur'ân'daki bazı âyetlerde putların herhangi bir şefaata yetkisinin olmadığına, şefaatin tamamen Allah'a ait olduğuna ve O'nun izni olmadan kimsenin şefaata edemeyeceğine vurguda bulunulurken bazı âyetlerde Allah'ın izniyle bazı seçkin kulların, O'nun razı olduğu kimselere şefaata edebilecekleri bildirilmiştir (Akay, 2012: 5).

Ameli imandan bir cüz saymayan Ehl-i sünnet inancına göre iman, kalbin tasdikinden ibarettir (el-Mâturîdî, 1981: 324; el-Bâkullânî, 1957: 346-356). Kur'ân'da, imanla amelin birbirinden ayrı şeyler olarak ifade edilmesini (el-Yûsuf, 12/17; el-Mâide, 5/41; el-Hucurât, 49/14; el-Mücâdele, 58/22), kadınların hayızlı oldukları zamanlarda, üzerlerinden bazı ibadetlerin mükellefiyeti düşmesine rağmen iman mükellefiyetinin düşmeşiğini ve fakirin zekâtı yoktur, denildiği halde, imanı yoktur denilmez. O halde iman ve amel ayrı şeylerdir

(Ebu Hanife, 1992: 72). Buradan hareketle şefaate meselesi; imanın tarifi ve dolayısıyla amelî imandan bir cüz olup olmamasıyla ilişkilidir. Amelî imandan bir cüz kabul eden Havaric ve Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyip de şartlarına uygun bir biçimde tevbe etmeden ölen kimsenin âhirette şefaate nail olması mümkün değildir. Bu iki ekol şefaati, iman ve amelî sayesinde kurtuluşa erişmeyi hak eden kimselerin cennetteki makamlarının yükseltilmesi manasına yorumlamaktadırlar (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 287).

Bu çalışmamızda Mu'tezile'nin şefaate konusuna bakışını ve bunu kabul etmeyişinin temelinde yatan sebepleri işlemeye çalıştık. Öncelikle şefaatin kelime ve terim manası üzerinde duruldu. Daha sonra da Mu'tezile'nin şefaate bakış açısı genel hatlarıyla verilmeye çalışıldı.

1. Şefaatin Anlamı

Şefaate, sözlükte bir şeye bir mislini daha ekleyerek çift kılmak, tek olan bir şeyi bir başka şeyle birleştirmek anlamına gelen, “ş-f-a”nın mastarı, “şef” kökünden türemiştir. Tek anlamına gelen “vetr”in zıddıdır. Çift, eş manasına gelir (İbn Manzûr, 1970: “ş-f-a” md.). Nitekim Fecr sûresinin “*Her şeyin çiftine de tekine de and olsun*” (el-Fecr, 89/3) âyetinde bu manada kullanılmıştır.

Lugat kitaplarında sıklıkla vurgulanan “çift olmak” şeklindeki kök anlam hakkında önemli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlara göre, ihtiyaç sahibi şefaate istemeden önce tek iken, şefaateçi ile çift oldukları için, şefaate kelimesi bu kökten alınmıştır (er-Râzî, 1305: III, 495) denmektedir. Bu yorum, üzerinde duracağımız, aracılık manasına gelen şefaate anlayışı ile paralellik arz etmektedir. Komşuluk manasına gelen, “şüf’atün” kelimesi de aynı köktendir. “Eşşef’u” kelimesi ise, bir şeye mislini, bir o kadarını eklemek anlamında kullanılmıştır. “Şef” kelimesi aynı zamanda, gözde meydana gelen, nesnelere çift görmeye sebep olan bir görme kusuru manasına da kullanılmıştır. Ayrıca Arap dilinde “Şin-fe-’ayn” harflerinden türeyen tüm kelimeler, her zaman iki ayrı şeyin birbirine yaklaşması anlamını kapsayacak şekilde kullanılmıştır (İbn Manzûr, 1970: “ş-f-a” md.).

Şefaate ise birisine yardımcı olarak katılmak demektir. Bu, genellikle merteye ve hürmet bakımından yüksek birinin, merteye ve hürmet bakımından düşük birine katılıp eş olması anlamında kullanılır. Yani kim kıyamet gününde birine eş olur ve onu desteklerse, onun iyiliğine de kötülüğüne de ortak olmuş olur (el-İsfahânî, 1997: 266). Nitekim şu âyette bu mana ifade edilmektedir: “*Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun sevabından ona bir pay vardır.*” (en-Nisâ, 4/85).

Bir başkasının ihtiyacını, sultanın karşılmasını isterken, şefaateçinin ricada bulunup söylediği söz (İbn Manzûr, 1970: “ş-f-a” md.) olarak kullanılan

şefaât, bununla birlikte yardım etmek, başka birisi için yardım dilemek, bir kimseden aracılık yapmasını istemek, suçlu ve muhtaç bir kimse için dilek ve tazarruda bulunmak, derece ve mertebe elde etmek için başkasınaraya koymak (Fîrûzâbâdî, 1988: “ş-f-a” md.) gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

Arap dilindeki şu kullanım şekilleri de yardımcı olmak anlamını desteklemektedir: “şefaa, şefaaten li fülânin ilâ Rıza” veya “şefa’a, şefa’aten fihi ilâ Rıza” denildiğinde, “Rıza’dan ona yardım etmesini istedi” ve “şefaa aleyhi bi’l-adâve” denildiğinde ise, “düşmanına karşı ona yardım etti ve düşmanıya muhalefet etti” anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1970: “ş-f-a” md.).

Yukarıda vermeye çalıştığımız sözlük anlamlar içerisinde “aracı olmak”, “yardım etmek” anlamları ağır basmakta ve şefaât kelimesi türevleriyle birlikte, Kur’ân’da bu yönüyle hem dünyaya hem de âhirete dönük olarak kullanılmaktadır (bk. el-Bakara, 2/255; en-Nisa, 4/85).

İslam’ın geldiği toplumda, şefaât kelimesi farklı türevleriyle çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Meme emen yavrusu varken gebe kalan ve çift yavru sahibi olan deveye “şâfi’î” isminin verilmesi, bu kelimenin İslâm’dan önce de kullanıldığını göstermektedir (İbn Manzûr, 1970: “ş-f-a” md.; el-İsfehânî, 1997: “ş-f-a” md.; Fîrûzâbâdî, 1988: “ş-f-a” md.).

Şefaatin terim anlamlarına gelince bunların bazısında; “dünya veya âhiret ayrımı yapılmaksızın, bir kimsenin herhangi bir menfaate nâil olması yada kendisine zarar verecek bir şeyden kurtulması için şefaâtçinin yüksek bir makama sözlü olarak aracılık etmesi,” (et-Tehânevî, 1996: “ş-f-a” md.) şeklinde genel olarak ifade edilirken, kimi tanımlarda ise, “mahşer gününde veya daha sonra peygamberlerin ve diğer büyük zatların Allah’ın izniyle, yine O’nun razı olduğu ve izin verdiği günahkâr müminlerin azaptan kurtulmaları ve cennetliklerin cennetteki derecelerinin yükseltilmesi için Allah’tan talepte bulunmaları” (el-İsfehânî, 1997: 263), tarzında, şefaatin âhirete dönük sonuçlarına dikkat çekilmektedir.

“Suç işleyen birisinin günahlarının bağışlanmasını talep etmek (ec-Cürcânî, 1995: “ş-f-a” md), bir kimseyi iyi ve hoş olan şeylerden faydalandırmak, kötü ve zararlı olan şeylerden de uzaklaştırmak” (Kâdî Abdalcabbâr, 1996: 688) şeklinde yapılan tanımlarda ise bir başkasının bağışlanması için dua etmenin, iyiliğe vesile olmanın ve kötülükten uzaklaştırmanın şefaât olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Şefaatin ıstılah anlamlarıyla ilgili diğer bir kısım tanımlarda şu şekildedir:

Şefaath günahlardan kurtulup bağışlanma, yani işlenen suçların görmezden gelinmesini, dikkate alınmamasını talep etmektir (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 287).

Şefaath, âhirette günâhkar mü'minlerin affedilmesi, günahlı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, Allah'a yalvarmaları, dua etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını istemeleri demektir. Bir iş için başvurulmuş bir makamdan kendisi için aracılık edilmesini istemek, talep etmektir (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2010: 614).

Şefaath; Rasuller, Nebiler, alimler ve Allah'ın izin vereceği kimselerin, yine Allah'ın izniyle mü'minlerden bazılarının günahlarının bağışlanmasını ya da Allah katındaki derecelerinin yükseltilmesini talep etmeleridir (Gölcük-Toprak, 1996: 423).

Peygamber'in ya da diğer kimselerin şefaath, başkası adına, dua etmek, günahın bağışlanmasını, ya da bir ihtiyacın giderilmesini talep etmektir. Bir bakıma şefaath, dua ve talepten ibarettir (el-'Âmilî, *Keşfu'l-İrtiyâb*; www.rafed.net).

Taftazani ise şefaathı üç gruba ayırır:

- a- Hz. Peygamber, hayatta iken bir kimsenin hidâyete ermesi ve günahlarının affedilmesi için Allah katında şefaathçi olur. Allah da peygamberinin şefaathini kabul ederek o kulu hidâyete erdirir (et-Taftâzânî, 2010: 271). Şefaathın bu şekli aslında Peygamberlerin tebliğ sıfatı ve görevi arasında yer almaktadır.
- b- Hz. Peygamber'in mahşer günü umûmî bir şefaatte bulunmasıdır. Bu şefaath, "şefaath-i uzmâ" kelimesi ile ifade edilmiştir (et-Taftâzânî, 2010: 272).
- c- Hz. Peygamber'in, âhiret hayatında hesap gününü müteakip, cennetlikler cennete cehennemlikler cehenneme gittikten sonra şefaath etmesidir. Böyle bir şefaathin imkânı ise tartışmalıdır (et-Taftâzânî, 2010: 272).

Yapılan tanımlardan anlaşılıyor ki şefaathle ilgili dünya ve âhirete dönük sonuçlar doğuran çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlarda; pişmanlık duymak, tevbe etmek, dua etmek, yalvarmak, aracılık etmek, fayda sağlamak, bir zararı uzaklaştırmak ve bağışlanma dilemek gibi anlamlar öne çıkmaktadır. Bu anlamlar ise şefaath inancının ana unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra şefaathı şu şekilde yorumlayabiliriz:

Şefaath, kendisi üstün durumda bulunan bir kimsenin zayıf ve kötü durumda bulunan bir kimseye katılması, eklenmesi, ona yardım etmesi, onu desteklemesi, onunla birlikte olması gibi anlamlara gelebilmektedir. Bu anlam zamanla üstün durumda olan kimselerin alt seviyede bulunanlara, onları bu

kötü durumlarından kurtarmak için üstün bir varlık nezdinde girişimde bulunmaları, aracılık etmeleri anlamını kazandığını söyleyebiliriz.

2. Şefaathin Ortaya Çıkışı

Müslümanlar arasında ilk ihtilaflar, Allah Resûlü'nün (s.a.v) vefatıyla başlamış olup bu ihtilafların en başı çekenini de imâmet/hilâfet konusu olmuştur (Fığlalı, 1996: 33-35). Ayrıca Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesinin (35/656) ardından katillerin bulunup cezalandırılması, onların mü'min olma durumu, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin (r.a) savaşa devam edip etmeme hususunda tahkime (37/657) gitmesi (hakemi kabul etmesi), hakemlerin vereceği karara uyması ve Hâricîlerin, Allah'tan başka hiçbir kimsenin hüküm verme yetkisi olmadığını (Lâ hükme illâ lillâh) söyleyerek hakem tayinine rıza gösterenleri kâfirlikle itham etmeleri gibi olaylar sonrasında müslümanlar arasında görüş ayrılıkları doğmuş ve bundan hareketle zamanla değişik itikadî mezhepler ortaya çıkmıştır (et-Taberî, 2004: 156; el-Eş'arî, 1980: 3; İrfan Abdülhamid, 2011: 78-79; Fığlalı, 1995: 40-50).

Bu dönemde tartışılan konulardan biri de büyük günah işleyen kimsenin durumunun ne olduğu meselesidir. Belki de Müslümanlar arasında şefaathin inancına dair tartışmaların başlangıcını da bu zamana kadar götürmek ve büyük günah işleyenin âhirette şefaate nail olup olmayacağı meselesine kadar gitmek mümkündür. "Hakem Olayı" nı bahane ederek İslâm tarihinde ilk tekfir hareketini başlatan Hâricîler (eş-Şehristânî, 1997/I/114-115; Ebû Zehrâ, 1970: 141; İrfan Abdülhamid, 2011: 89), Ehl-i sünnet'in aksine ameli imandan bir parça kabul ettiklerinden, tevbe etmeden ölen büyük günah sahibinin imandan çıkıp kâfir olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Buradan hareketle Hâricîler, büyük günah işleyip tevbe etmeden ölen kimsenin kâfir gibi ebedî olarak cehennemde kalacağını, azap göreceğini ve onlar için Allah'ın mağfiretinin ve Hz. Peygamber'in şefaatinin de geçerli olmadığını savunmuşlardır (el-Eş'arî, 1969: I, 204; el-Bağdâdî, 1948: 44; eş-Şehristânî, 1996: I, 122; et-Taftazani, 2010: 178).

Hâricîlerle bazı sahabiler arasında da tartışılan bir konu olan şefaathin (bk. İbn Hacer, 1987: XI, 434), kelâm âlimleri arasında bir inanç problemi olarak Mu'tezileyle beraber daha sıkça tartışıldığı görülmektedir. Mu'tezile'nin va'd-vaîd prensipleriyle bağlantılı olarak tevbe etmeden ölen büyük günah sahibi (mürtekib-i kebîre) kimselerin şefaatten istifade edemeyeceklerini açıklamalarından sonra yaygın bir şekilde tartışılmaya başlandığı anlaşılmaktadır (Bk. Kâdî Abdülcabbar 1988: 687; İbn Hazm, 1986: IV, 63; eş-Şehristânî, 1996: I, 43). Zira o zamana kadar Müslümanlar, -Hâricîler istisna

edilecek olursa- Kur'ân'da ve hadîs-i şeriflerde haber verildiği üzere putların şefaata edemeyeceğine, fakat başta Hz. Peygamber (s.a.v) olmak üzere Allah'ın kendilerine şefaata etme izni vereceği kimselerin, yine Allah'ın haklarında şefaate izin vereceği kimselere şefaata edebileceklerine inanıyorlardı. Ancak Hâricîlerve onlardan etkilenen Mu'tezile'nin büyük günah sahibi kimselerin şefaate erişemeyeceği iddiaları üzerine Ehl-i sünnet âlimleri, inanç esaslarının muhafazası adına naslara dayanarak bu konuda görüşlerini ortaya koymuşlar ve o günden bu yana konu, farklı yorumlarla tartışıla gelmiştir (Bk. Ebû Hanîfe, 1992: 90; en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 1910: 24 vd.; *et-Tebssiratü'l-Edille*, 2003: II, 397; Topaloğlu 1985: 175-176).

Bu tartışmalar çerçevesinde Hâricîler, ameli imandan bir cüz/parça kabul ettiklerinden dolayı büyük günah işleyen kimsenin kâfir olduğu için şefaatten istifade edemeyeceğini savunurken, bunun aksine Mürcie büyük günahın işleyeninin (mürtekib-i kebîre) imanına hiçbir zararının dokunmayacağını, dolayısıyla büyük günah işleyenlerin şefaatten yararlanacaklarını söylemişlerdir. Mu'tezile ise Haricilerde olduğu gibi ameli imandan bir cüz kabul ettiği için büyük günah işleyen mü'minin (mürtekib-i kebîre) imandan çıkacağını fakat -burada Haricilerden ayrı düşünerek- kendisinde hâlâ mevcut olan kelime-i şehâdet ve benzeri iyiliklerden dolayı kâfir de olmayıp bu ikisi arasında bir yerde (el-menzile beyne menziletayn) bulunacağı tarzında kendine has yeni bir fikir ortaya atmışlardır. Onlara göre böyle bir kimseye ölünceye kadar Müslüman muamelesi yapılır. Eğer şartlarına uyarak tevbe ederse imana döner, tevbe etmeden öldüğü takdirde ise öldüğü andan itibaren kâfir sayılır (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 688).

Ehl-i sünnete göre ise amel imandan bir cüz olmadığı, (el-Eş'arî, 1969: II, 167; el-Mâturîdî, 1981: 10; et-Taftazânî, 2010: 173; el-Bağdâdî, 1948: 68; en-Nesefî, 1910: 41; Sinanoğlu, *DİA*, 2000: XXII, 13) bir kimse iman ettikten sonra inkâr etmeyip helalı haramı helal saymadıkça işlemiş olduğu günah büyük bile olsa o kimseyi imandan çıkarmadığı (Ebû Hanîfe, 1992: 18; en-Nesefî, 2003: II, 398-399; et-Taftazânî, 2010: 173-174) ancak günahkâr olduğu ifade edilir. Ancak bu kimse için şefaata geçerlidir (bk. el-Eş'arî, *Usûlü Ehli's-Sünne*, 1987: 93-94, 97; er-Râzî, *et-Tefsîr*, 1305: III, 59; et-Taftazânî, 2010: 185; İbn Ebul-İz, 1993: 282, 294) der. Ehl-i sünnete göre böyle bir kimsenin imanı ile mü'min, işlediği günahıyla fâsık olduğunu ve büyük günah işlemiş olsa bile şefaatten istifade edebileceği görüşü benimsenmiştir (Ebû Hanîfe, 1992: 90; et-Taberî, 2004: 178).

3. Mu'tezile'de Şefaate Genel Bir Bakış

3.1. Mu'tezile'de Şefaati Farklı Yorumlamaya Yönelten Amiller

Mu'tezile ekolünün beş temel prensibi olan tevhid, adalet, el-menzile beyne'l-menzileteyn, el-va'd ve'l-va'îd ve emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-neh-yi ani'l-münker⁵¹ ilkeleri onların bütün fikirlerine yansımıştır. Hemen tüm konular hakkındaki görüşlerini bu çerçevede ele almış ve değerlendirmişlerdir. Şefaate konusuna da bu prensiplerine uyup uymaması cihetiyle yaklaşmış ve ona göre değerlendirmeler yapmışlardır. Biz de Mu'tezile'nin şefaate konusunu bu prensiplerinden hangisine göre ve nasıl değerlendirdiklerine kısaca değinmek yerinde olur kanaatindeyiz.

Mu'tezilî düşünce sisteminin üzerine inşa edildiği en temel ilke tevhiddir. Tevhide verdikleri anlamdan ve bu ilkeyi diğer alanlarında da uygulamak istediklerinden diğer İslam öğretilerinden ayrılırlar. Mu'tezile'nin benimsediği tevhid ilkesine göre, Allah tektir, eşi benzeri yoktur. Allah'ın bir ve kâdim olması O'na mahsus sıfatlardır. Eğer Allah'ın kâdemi haricinde O'na çeşitli sıfatlar isnad edilirse birçok kâdim varlığın mevcudiyeti kabul edilmiş olur. Bu ise birden fazla kâdimin kabul edilmesi demektir ki, bu Allah'ın birliği ilkesine aykırıdır (Kadî Abdülcabbar, 1988: 151). Mu'tezile'nin bu şekilde Allah'ı tenzih etmedeki aşırı hassasiyetinden dolayı kendilerine göre buna aykırı gibi görünen her şeyi red yoluna gitmişlerdir. Bu hassasiyet, şefaate etmeyi deşirk olarak nitelendirmelerine sebep olmuştur. Şefaate kabul etmeyi bir nevi uluhiyete ortak olma manasına yorumlamışlardır. Bu da uluhiyete düşüncesine aykırı olduğundan şefaate kabul Allah dışında bir tasarruf kabul etme manasında düşünerek şefaate Ehl-i Sünnetin anladığı tarzda yorumlamamışlar ve kabul etmemişlerdir (Kadî Abdülcabbar, 1974: 207; 1988: 687-688).

Mu'tezile, şefaate konusuna va'd ve'l-va'îd penceresinden de bakarak, Allah'ın mükâfat ve ceza vereceği amelleri önceden Kur'an'da beyan ettiğinden buna göre ahirette de muamele edecektir. Onlar Kur'an'da geçen va'd ve va'îd ayetlerinin hükümlerinin kat'î olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre Allah, ayetlerin zahiri dışında bir anlamı kastetmiş olsaydı bunun hükmünü açıkça ortaya koyardı. Bunu mükelleflerden gizlemesi, O'nun adaletine gölge düşürecektir (et-Taftazani, 2010: 271-275; Bilgin, 1991: 34). Bu yüzden Mu'tezile, diğer konularda olduğu gibi şefaate konusuna da bu pencereden bakmışlardır.

⁵¹ Kâdî Abulcebbâr, Mu'tezile'nin esaslarını, Şerh-u Usul'il-Hamse'de beş, el-Muğni'de tevhid ve adalet olmak üzere iki, el-Muhtasar fi Usûli'd-Din de tevhid, adalet, nübüvvet ve şerâi' olmak üzere dört esas halinde taksime tâbi tutmuştur (Çelebi, DİA, 2006: XXXI, 396, Çelebi, DİA, 2012: XLII, 211).

Şefaati, “el-va’d ve’l-va’id” görüşü doğrultusunda anlamlandırarak, insanların bu dünyada yapmış olduğu iyilik ve kötülüklerin karşılığını tam olarak göreceğini prensip olarak kabul etmiştir. Buna göre âhiret hayatında, gerek Allah’ın lütfu ve mağfireti, gerekse peygamberlerin, Allah katında günahkârlar lehine yapacakları ümit edilen şefaate girişimini şiddetle reddetmiştir. Çünkü Mu’tezile’ye göre sevapların karşılığı olarak mükâfat Allah’ın “va’d”i, günahların karşılığı olarak cezalandırma da, O’nun “va’id”idir. Bu Kur’ân’la sabit olduğu gibi, akla da uygun bir görüştür (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 609; Yılmaz, 2006: 106; Serdar, 2012: 218; Akay, 2012: 165-180).

Kur’ân’daki bazı âyetleri “el-va’d ve’l-va’id” ilkesi doğrultusunda yorumlayan Mu’tezile kelâmcıları, şefaatin günahkârlara değil, yalnızca cennetliklerin derecelerinin artırılmasına yarayacağını ileri sürmüşlerdir (Bkz. Kâdî Abdülcabbar, 1974: 208; ez-Zemahşerî, 1998: III, 110; el-Mu’tık, 2001: 219-232).⁵² Mu’tezile buradan hareketle şefaate farklı bir anlam yükler ve der ki bu durumdaki kimseler, Allah’ın va’idi gereği ebedî olarak cehennemde kalır. Bu şekilde ölen kimseler için şefaate geçerli değildir, çünkü şefaate, sadece cenneti hak etmiş kimseler için bir ödüldür (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 689) diyerek şefaatin kim için olacağına dair şefaate ile ilgili görüşlerinin ilk ipuçlarını bize vermektedir.

Mu’tezile’nin önde gelen âlimlerinden Kâdî Abdülcabbâr (v. 415/1025), “Şerh-ulUsûli’l-Hamse” adlı eserinde şefaate konusunu, “el-va’d ve’l-va’id” prensibi bağlamında ele almakta ve mezhebinin genel görüşlerini zikretmektedir. Kâdî Abdülcabbar, burada şefaati inkâr edenin büyük bir hata etmiş olacağını ifade ettikten sonra Mu’tezile’nin şefaate anlayışını şöylece özetlemektedir: “Bize göre şefaate, günah işleyen cehennemlikler için değil, sevap işleyen cennetlikler içindir. Hz. Peygamber (s.a.v), cennet ehline büyük makam ve lütuflara erişmeleri için şefaate edecektir. Çünkü şefaate eden, ancak şefaate edilmesi câiz olan kimselere şefaate edebilir. Hz. Peygamber de cennet ehline şefaate edecek, mü’minlerin sevaplarının artırılıp mükâfatlandırılmasından dolayı mutlu olacaktır.” (Kâdî Abdülcabbar, 1974: 207).⁵³ Ayrıca Kâdî Abdülcabbâr, Hz. Peygamber’in şefaati konusunda

⁵² Mu’tezile’den Ebû Hâşim el-Cübbâi ise günahkâr mü’minler için de şefaatin câiz olduğu görüşündedir. (Bk. Kâdî Abdülcabbar, 1988: 690).

⁵³ Kâdî Abdülcabbâr, şefaatin sevap ehlinin cennetteki makam ve derecelerini artırmak mânasında olduğuna dair Kur’ân’dan şu âyetleri delil getirir: “(Melekler), Allah’ın razı olduklarından başkasına şefaate etmezler.” (el-Enbiyâ, 21/28), “Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar (melekler) rablerini hamd ile tesbih ederler, O’na inanırlar ve müminlerin bağışlanmasını dilerler: “Ey Rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla ve onları cehennem azabından koru!” (el-Mü’min, 40/7) Bu ayette bağışlanmayı isteme anlamına gelen “istiğfar”, şefaate mecrâsında cereyan eder. Belâlardan kurtulmak, şefaate ile olduğu gibi, yaşadığımız olgular âleminde ihsan ve nimetlerin artırılması da bir nevi şefaate ile gerçekleşir. Bk. (Kâdî Abdülcabbar, 1974: 208).

ümmetin ihtilafı olmadığını, ihtilafın sadece kime şefaate edileceği konusunda ortaya çıktığını belirtir. Kâdî Abdülcabbâr, Mu'tezile'ye göre, tevbe eden mü'minlerin, Mürciye'ye göre ise namaz kılan günahkârların şefaate erişeceklerini dile getirir (Bk. Kâdî Abdülcabbâr, 1988: 687-688). Mu'tezile'ye göre tevbe etmeden ölen günahkârların şefaate mazhar olması, şefaati, bir kimsenin çocuğunu öldürüp ikincisini öldürmeye hazırlanan caniyeye şefaate olunması konumuna indirecek kadar çirkindir" (Kâdî Abdülcabbâr, 1988: 688) tarzında yorumlamıştır.

Öte yandan Mu'tezile, va'd ve va'îd bağlamında sevabın da cezanın da devamlı olması gerektiği ilkesinden hareketle günahkâr kimselere cezanın devamlı olması gerektiğini; buna bağlı olarak fâsıklar için şefaatin geçerli olmadığını savunur (Kâdî Abdülcabbâr, 1988: 689).⁵⁴ Onlara göre Yüce Allah, zâlimlere asla şefaate edenin olmayacağını beyan ettiği halde eğer Peygamber, yine de zâlimlere şefaate etmeye kalkışırsa bu, onun Allah'tan daha büyük ve daha yüce olduğu anlamına gelir ki bu da muhâldir. Nitekim şu ayetler, bu hususa delil teşkil eder: "*(Resûlüm!) Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın!*" (ez-Zümer, 39/19); "*(Melekler), Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaate etmezler.*" (el-Enbiyâ, 21/28). Kâdî Abdülcabbâr, bu ayetlerden cehennemli hak etmiş olan günahkârlara âhirette şefaatin olmayacağı sonucuna ulaşır ve büyük günah işleyen kimseye şefaate edileceğine dair rivayetleri âhâd yolla geldiği için zan taşıdıkları için şefaate konusunda delil olamayacağını iddia eder (Kâdî Abdülcabbâr, 1988: 689-691; Altıntaş, 2004: 59-79).

Şefaate konusunda Mu'tezile ile diğer mezhepler arasında ortaya çıkan görüş farklılıklarının temelinde, büyük günah işleyen kimsenin konumunun ne olduğu hususu yatmaktadır (Erdal, 2006: 133). Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kişi, benimsedikleri beş inanç esasından "el-menzile beyne'l-menziletayn"e göre küfrü gerektiren bir inkârda bulunmadığından dolayı kâfir olmadığı gibi işlediği günah nedeniyle imanda da kalamaz. Böyle bir kişi imanla küfür arasında bir yerdedir ve "*fâsık*" olarak nitelendirilir. Büyük günah işleyen kimsenin ne mü'min ne kâfir olup ikisinin arasında bir yerde olduğu anlayışını ilk olarak Mu'tezile'den Vâsıl b. Atâ (v. 131/748) ortaya atmıştır. O, büyük günah sahibi kimsenin tövbe etmeden ölmesi halinde ebedî olarak cehennemde kalacağını savunur. Fakat Hâricîlerin yaptığı gibi onu kâfirle bir tutma çelişkisinden kurtulabilmek için büyük günah işleyeninin azabının kâfirden daha hafif olacağını ve onun cehennemdeki konumunun kâfirin

⁵⁴ Onlar bu görüşlerine şu ayetleri delil gösterirler: "*Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiçkimseden şefaate kabul olunmaz, fidiye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.*" (el-Bakara, 2/48); "*...Zâlimlerin ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaateçisi olacaktır.*" (el-Mü'min, 40/18).

üstünde bulunacağını söyler (eş-Şehristânî, 1996: I, 45; el-Bağdâdî, 1948: 71; Ammâra, 1998: 96-97). Ancak onun ortaya attığı bu görüş, problemin çözümü adına tatmin edici olmaktan uzaktır. Çünkü o, büyük günah işleyen kişiyi “kâfir” olarak isimlendirmese de sonuçta onu ebedî olarak cehennemde kalmaya müstehak görerek kâfir muamelesi yapmaktadır. Aslında Vâsıl, bu düşüncesinden dolayı kendisiyle çelişkiye düşmektedir. Zira o, bu yaklaşımıyla eleştirdiği Hâricîlere benzer bir yaklaşım sergilemektedir (Aydınlı, 2001: 63). Nitekim Mu'tezile'nin bu yaklaşımı, Abdulkâhir Bağdadî tarafından “kaypak Hâricîlik” olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Hâricîler de büyük günah işleyen kimsenin kâfir olacağını ve ebedî olarak cehennemde kalacağını savunmuşlardır (el-Bağdâdî, 1948: 71; Aydınlı, 1998: 63).

Mu'tezile'ye göre büyük günah işlemiş günahkâr, imanını yitirmiştir. Onları müminlerden ayırmak gereklidir. Bu açıdan şefaathat Mu'tezile'ye göre, ancak müminlerin faziletlerinin ve derecelerinin bir ikramla artması için söz konusu olacaktır. Dolayısıyla fâsık için bu durum geçerli olmayacaktır. “... Zalimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaathatçisi vardır.” (el-Mü'min, 40/18) ayeti bu duruma işaret etmektedir. Mu'tezile, “... Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaathat edemezler...” (el-Enbiya, 21/28) ayetine bakarak şefaathatın Allah'ın razı olduğu kişilere geçerli olacağını söylemişlerdir. Oysa kâfir ve fâsık Allah'ın razı olmadığı kişilerdir. Bu yüzden fâsık kimseye şefaathat caiz değildir. (el-Mu'tık, 2001: 241) Mu'tezile, cehenneme bir kez girenin bir daha oradan çıkamayacağı görüşünden hareketle, “Hakkında azap sözü (hükümü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın.” (ez-Zümer, 39/19) âyetine bakarak Peygamberin cehennemlik birine şefaathat etmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir (el-Mu'tık, 2001: 242; en-Nesefî, 1910: 397).

Mu'tezile'nin, büyük günah sahipleri için şefaathatı reddetme gerekçelerinden birisi de, böyleleri için şefaathatı kabul etmenin, günahı tasvip etmek ve o günaha teşvik etmek anlamına geleceği görüşüdür (Kâdî Abdulcabbar, Şerh, 1988: 650). Onlara göre günah işlemekte ısrarlı olan, büyük günahından dolayı tevbe etmeden ölenlerle, itaat ve sevabı silinenler -ki büyük günahından dolayı tevbe etmeyenlerin iyi amellerinin silineceği görüşü hakimdir (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 632) ve kesinlikle şefaathatten istifade edemeyeceklerdir (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 681).

Büyük günah işleyen kimseye şefaathat konusunda Mu'tezile âlimleri arasında bir kısım ihtilafların da olduğunu görmekteyiz. Ebu Ali el-Cübbâ'î'ye göre, büyük günah işleyen kişiye sözlük anlamı itibarıyla “mü'min” dense de günahlarına tevbe etmedikçe gerçek mü'min sayılmaz, bu halde öldüğü takdirde kâfir muamelesi görülür ve cehennemlik olur (Yavuz, DİA, 1993: VIII,

99-102). Kâdî Abdülcabbar'a göre ise Cehennem ehlerinden olan kimse ise laneti, gazabı ve azarlanmayı hakeder. Bu kimseler için şefaata etmek, Hz. Peygamber hakkında câiz değildir. Çünkü şefaata edeceği kimseleri sevmesi ve onlardan razı olması, şefaataçının hakkıdır. Eğer Hz. Peygamber onlara şefaata edecek olsa bu, Allah'ın lanetlediği ve memnun olmadığı kimseden razı olmasını gerektirir ki bu doğru olmaz. Bu dünyada bile işlediği suçu ve verdiği zararı terkedip tevbe etmedikçe suçlu bir kimseye şefaata geçerli değildir. Çünkü böyle bir durum, birisinin çocuğunu öldüren veya malını gasbeden kimseye şefaata etmeye ve onun affını istemeye benzer.(Kâdî Abdülcabbar, 1974: 208). Buna karşılık Mu'tezile âlimlerinden olup Behşemiyye fırkasının kurucusu olarak gösterilen Ebu Hâşim el-Cübbâî (v. 321/933) (Bkz. Kâdî Abdülcabbar, 1974: 304-308) şefaataçi, günahkâr kişiye kızsız ve günahkâr kimse tevbe etmemiş olsa bile şefaatin sahih olacağını; bu hususta başvurulacak temel kaynağın, vârid olan naslar olduğunu söylemiştir. Ebû Hâşim'in, mezhebinin genel görüşünün hilafına ortaya koyduğu, tevbe etmeyen günahkâra şefaata edilebileceği düşüncesi Ehl-i sünnet'le paralellik arz etmektedir. Nitekim babası Ebû Ali el-Cübbâî, oğlunun bu görüşüne karşı çıkararak cehennemlik kimselerin cehenneme girdikten sonra oradan çıkmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir. Çünkü ona göre ceza ehlerinden olduklarından dolayı günahkâr kimselerin aynı zamanda sevap ehlerinden olmaları câiz olmaz. Böyle bir durum birbirleriyle zıtlık arzeder (Kâdî Abdülcabbar, 1974: 208-209).

Mutezile'ye göre şefaatin büyük günah işleyenlere hasredilmesi, Cennete gireceğinden emin olmayan kişilerin, büyük günah işlemelerine, hatta bu günahı ısrar etmelerine sebep olabilir. Böyle bir kişi "Ya Rabbi! Bizi şefaata ehl-i kıl" diyerek dua ederek şefaata sonucu Cenneti elde etmiş olacaktır. Bu ise Mu'tezile'ye göre çok yanlış bir durumdur. Mu'tezile'ye göre Cennet amellerin hakkıdır. Eğer büyük günah işleyen kişiye şefaata caiz olup bu kişi Cennete girerse bu kabîh (çirkin) bir iş olacaktır. Onlara göre mükellef olan kişi tefaddul olarak Cennete giremez (el-Mu'tik, 2001: 244-245).

Mu'tezilenin şefaata anlayışının şekillenmesinde, ameli imandan bir cüz sayan düşüncesi de tesirli olmuştur diyebiliriz. Zira onlara göre uhrevî hayatta cezadan kurtulup, mükâfata nâil olmak ancak iman edip salih ameller işlemekle mümkündür (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 706).

İmanı, farzların edası ve haramlardan kaçınmak olarak gören Mu'tezile, namazın terkinin imanın parçalanması, dolayısıyla imanın yokluğu olarak kabul etmiştir (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 727). İman konusundaki bu görüşleri sebebiyle onlar, şefaati, cennetliklerin derecelerinin yükseltilmesi noktasında prensip olarak kabul etmekle birlikte, Ehl-i sünnetin anladığı şekliyle büyük günah sahiplerine şefaati reddetmiştir (eş-Şehristânî, 1996: I, 56; ez-Zemahşerî,

tsz.: III, 44). Hatta şefaata talebinde bulunmayı, şefaata için dua etmeyi bile şirk olarak değerlendirmişlerdir (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 690).

Mu'tezile şefaata konusuna temel prensiplerinden diğeri bir tanesi olan "adalet" penceresinden de bakmaktadır. Mu'tezile'nin benimsediği "adalet" prensibi, insanların bu dünyada yaptıkları iyilik ve kötülüklerin karşılığını âhirette tam olarak almalarını gerektirir. Mu'tezile, şefaati bu prensipleriyle bağlantılı ele alarak âhiret hayatında, günahkârlar için gerek Allah'ın lütfunu ve mağfiretini, gerekse peygamberlerin, Allah nezdinde yapacakları şefaati bu zaviyeden de redde gitmiştir (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 727).

Mu'tezile'nin adalet anlayışının temelinde Allah'ın, kabîh (çirkin) bir fiili yapmayacağı görüşü yer alır. Onlara göre Allah Teâlâ'nın âdil olması, sadece güzel (hasen) olan fiilleri işlemesi, kötü ve çirkin hiçbir fiil yapmaması demektir. Mu'tezile, "Allah adil ve Hakimdir. O'ndan çirkin iş sadır olmaz, O'nun bütün fiilleri güzeldir" demektedir. Allah çirkin işin çirkinliğini bilir, ama onu seçmez. Onlara göre Allah'tan zulüm, haksızlık gibi fiiller sâdir olmaz; O, sadece güzel fiil işler. Bu adaletinden dolayı büyük günah işleyip tevbe etmeden ölen kimseleri cezalandırmamak Allah'a yaraşmaz. Dolayısıyla bu kimselerin, ebedî olarak cehennemde cezalandırılması, şefaata ya da ilâhî af ile cehennemden çıkmamaları gerekir. (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 301-302; İbnü'l-Murtezâ, 1961: 125) Böylece Mu'tezile, adalet prensibi cihetiyle de şefaatin genel olarak anlaşılman manasına karşı çıkmaktadır.

3.2. Mu'tezile'de Şefaata

Mu'tezile, Ehl-i Sünnetin kabul ettiği manada müminler için gerçekleşecek şefaati yukarıda anlattığımız sebeplerden dolayı kabul etmemektedir. Mutezile'nin bu konudaki ihtilafı şefaatin kim için olacağı noktasındadır. Mutezile'ye göre şefaata, günahı olmayan veya tevbe etmiş günahkâr kimselerin cennetteki makamlarının yükseltilmesi için bir vesiledir. (Bebek, 1998: 157) Mu'tezile bu düşüncesini, fâsıkın Cehennemde ebedî olarak kalacağını iddia etmelerinden dolayı söylemişlerdir. Onlara göre cehenneme bir defa giren oradan asla çıkamayacaktır. (et-Taftazanî, 2010: 273) Bu açıdan şefaatin Ehl-i Sünnetin iddia ettiği gibi büyük günah işleyen kişiye olması caiz değildir. Çünkü Mutezile'ye göre fâsıkın şefaate uğraması onlara vâdin uygulanmasını geçersiz kılacaktır. Fâsıkın şefaate affı ise tıpkı kâfirin affı gibi çirkin bir şey olacaktır (el-Mu'tık, 2001: 236; Çelik, 2008: 59).

Mu'tezile şefaatin "fâsık"a uygulanmasının caiz olmadığını temellendirmek amacıyla birtakım nasslara da başvurmuşlardır. Örneğin, el-Bakara: 2/48: "Öyle bir günden korkun ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey

ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaata kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez." Bu ayeti Mu'tezile, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hiç kimseye şefaati ve yardımı olmayacağını ve azabın kat'i olduğunu kanıtlamak için ileri sürmüşlerdir. Bu ayete rağmen Hz. Peygamberin şefaata edeceğini ileri sürmek "o gün hiçbir kimseden şefaata kabul edilmez"⁵⁵ lafzını hükümsüz kılmak demektir. Yine şefaatin kabulü ve bunun sonucunda azabın kalkması "o gün kimseden karşılık alınmaz"(el-Bakara: 2/48) lafzını görmezlikten gelme anlamına gelecektir. Çünkü şefaata ile azabın düşmesi bir kişi için gerçekleşecek her türlü zarara karşı verilecek fidyeden daha büyük olacaktır (en-Nesefî, 1910: II, 397).

Mu'tezile'ye göre şefaatin faydası, şefaata edenin Allah katındaki makamının yükseltilmesi ve şefaata edilene göre mertebesinin yüceliğinin gösterilmesidir (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 689). Şefaatin gayesi konusunda ise ihtilaf vardır. Mu'tezile'ye göre şefaatin gayesi, şefaata olunanın ihtiyacının karşılanmasıdır. Onun ihtiyacı bir mal gibi ona fayda verecek bir şey olabileceği gibi, ondan bir zararın defedilmesi de olabilir. Mürcie'ye göre ise şefaatin gayesi, sadece şefaata edilenden zararın def edilmesidir. Mu'tezile, bu konuda aslolanın fayda olduğunu, zararın giderilmesinde faydanın zaten var olduğunu söylemiştir. Buradan hareketle Kâdî Abdülcabbâr, mezhebinin görüşünün daha doğru olduğunu belirterek Mürcie'nin görüşünün aksine şefaatin, sadece günahkâr olmayan veya günahlarından tevbe eden Mü'minler için geçerli olduğunu ileri sürmüştür (Kâdî Abdülcabbar, 1988: 690).

Mu'tezile'nin, şefaatin büyük günah işleyene değil de taat ehl-i kullara olduğunu ispatlamak için başvurduğu ayetlerden biri de Nisa 4/173. ayettir: "İman edip salih amel işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir..." Bu ayeti açıklarken Mu'tezile, Peygamberler ve meleklerin, taat ehli kulların sevaplarının artırılması için Allah'tan talepte bulunacaklarını söylemişlerdir. Mu'tezile, Peygamberimizin "Şefaatin ümmetinden büyük günah işleyenler içindir" (et-Tirmizî, Kıyâme, 1992: 11; İbn Mâce, Zühd, 1992: 37; Ahmed b. Hanbel, 1997: III, 213) hadisini de delil olarak şüpheli bulduğu için kabul etmemiştir (el-Mu'tık, 2001: 238).

Mu'tezile, Kur'ân'da mü'minlere şefaata edileceğinin açıkça ifade edildiğini (el-Mü'min, 40/7) söyler. Ancak büyük günah işleyenlere şefaata edilmesini kabul etmez. Çünkü âyette "zâlimlerin dostu ve sözü dinlenen şefaataçisi olmadığının" (el-Mü'min, 40/18) bildirildiğini ayrıca da büyük günah işleyenlere şefaata edileceğine dair hadis ise sahih kabul edildiği takdirde "tevbe etmiş

⁵⁵ Ayetin tamamı: "Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının" (el-Bakara: 2/123).

olma" şartına bağlanması gerektiğini savunur (Kâdî Abdulcabbar, 1974: 207-208; Çelebi, 2002: 340). Mu'tezile'ye göre günahı ısrar edenin şefaate erişmesi mümkün değildir.⁵⁶ Çünkü hak etmeyi mükâfatlandırmak aklen çirkindir. Kaldı ki, böyle bir kimseyi şefaate ile affetmek, fâsıkın cehennemde ebedî azap görmesi prensibine aykırıdır. Diğer taraftan Mu'tezile'ye göre pek çok âyet-i kerîme (örnek için bk.: el-Bakara, 2/48; el-Enbiyâ, 21/28; ez-Zümer, 39/19; el-Mü'min, 40/18) ve hadîs-i şerif (örnek için bk.: Müslim, "Îmân", 1992: 168-170; Ahmed b. Hanbel, II, 69, 128, 134; VI, 441; İbn Mâce, "Eşribe", 1992: 3; en-Nesai, "Zekât", 1991: 69) vardır ki, fâsıkın şefaate cehennemden çıkmasının mümkün olmayacağını ifade eder (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 689, 691; 1974: 209-210).

Mu'tezile, "Hiç mü'min, fasık gibi olur mu? Bunlar (elbette) eşit olmazlar"(Secde, 32/18) âyetinde "mü'min" ile "fâsık" lafızları yan yana anıldığından, büyük günahı işleyene Hâricîlerin dediği gibi "kâfir", Mürcie'nin dediği gibi "mü'min"denilemeyeceğini, ona bu ikisi arasında bir yer verilerek (el-menzile beyne'l-menziletayn)"fâsık" denileceğini ve tevbe etmeden ölen fâsıkın ebedî olarak cehennemde kalacağını söyler (Bkz. Kâdî Abdulcabbar, 1988: 137-138, 688, 697; el-Bağdâdî, 1948: 68; el-Hayyât, 1957: 93; İbnü'l-Murtezâ, 1961: 8).

Mu'tezile, bir taraftan "şefaatin, ümmetinden büyük günah sahiplerinedir" (et-Tirmizî, "Kiyame", 1992: 11) hadisinin ahad yolla geldiği ve zan ifade ettiğini, zan ifade eden bir nassla da hüküm verilemeyeceğini savunurken, diğer taraftan "Koğuculuk eden cennete giremez."(el-Müslim, "İman", 1992: 45), "Kendini demirle, zehir içerek, dağdan atarak öldüren cehennemde ebedi olarak kalacaktır" (el-Müslim, "İman, 1992: 47) şeklindeki benzer özellikler taşıyan hadisleri görüşlerine delil olarak kullanmaktan da geri durmamıştır (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 673).

Bütün bu açıklamalarla, Mu'tezile'nin, şefaate hakkındaki görüşlerinin, "el-va'd ve'l-va'id" prensibi çerçevesinde şekillendiği, büyük günah işleyen bir kişinin ahiretteki durumunu ise ameli imandan bir cüz sayan görüşleri doğrultusunda değerlendirdikleri açığa çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla onlar özellikle inkârcılar ve müşrikler hakkında nâzil olduğunda şüphe olmayan, "artık onlara şefaateçilerin şefaati fayda vermez" (el-Müddessir, 74/48). "Zalimler için hiçbir şefaateçi yoktur" (el-Bakara, 2/280). âyetlerini, şefaate konusunda kendi görüşlerinin lehine delil olarak göstermişlerdir (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 699-701; Öner, 2008: 71).⁵⁷

⁵⁶ Bu konuda Mu'tezile içinde ihtilaf vardır. Zira Mu'tezile'nin ileri gelenlerinden Ebû Hâşim'e göre günahı ısrar eden kimseye şefaate mümkünüdür bk. (Kâdî Abdulcebbâr, 1988:689).

⁵⁷ Şefaatin aleyhine görünen âyetler için ayrıca bk. (el-Bakara, 2/48-123-254; eş-Şuarâ, 26/100;ez- Zümer, 39/19).

Ayrıca Mu'tezile, cennet veya cehenneme gittikten sonra buralardan çıkışın imkânsız olduğunu, dolayısıyla büyük günah sahibinin cehenneme gittikten sonra oradan çıkmasının mümkün olmadığını savunmuştur. Aksi düşüncenin, Allah'ın va'd'ine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Bu yaklaşıma göre, büyük günah sahibinin, tevbe dışında başka bir kurtuluş ümidinin kalmadığı ve tevbe etmeden ölen kimsenin şefaate mazhar olması mümkün olmadığı anlaşılmaktadır (Kâdî Abdulcabbar, 1988: 667).

Sonuç

Sonuç olarak Mu'tezile şefaati ele alırken, başta ameli imandan bir cüz olarak kabul etmesi sebebiyle amelinde eksiklik olanların veya büyük günah işleyenlerin imanının tehlikeye girdiğini söyler. Buradan hareketle Mu'tezile kendilerinin beş prensibinden (usul-u hamse) olan tevhid, va'd ve va'id, el-menzile beyne'l-menziletayn (büyük günah işleyeninin durumu) ile adalet prensiplerine göre bu konuyu ele almıştır. Eğer şefaati kabul edilirse, Allah'ın bu dünyadaki yapılanlara göre ahiretteki va'd ve va'idine aykırı düşünülmesi gibi aynı zamanda Allah'ın adalet prensibine de aykırı hareket edilmiş olur. Bu çerçevede şefaatin varlığını iddia edenlerin ileri sürdükleri nasları Mu'tezile kendi düşünceleri ekseninde te'vil yoluna gitmişlerdir.

Mu'tezile şefaati tamamen inkâr etmemiştir. Ancak Mu'tezilenin şefaati kabulü farklı bir perspektiften olmuştur. Şefaati, peygamberin ümmetine bir ikramı olarak değerlendirip, prensipte kabul etmekle birlikte, şefaati sadece cennettekilerin derecelerinin yükseltilmesine mahsus görerek ve büyük günah sahibinin de şefaatten kesinlikle istifade edemeyeceğini benimseyerek, şefaatin kapsamı konusunda Ehl-i sünnetten farklı düşünmüşlerdir.

Bizde Ehl-i Sünnetin görüşünün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bu konuda Yüce Allah hakkında Mu'tezile'nin va'd ve va'id tarzında bir prensibi zorunluluk halinde düşünüp şefaati de bu bağlamda ele alması O'nun uluhiyyetine aykırı bir düşüncedir. Ayrıca Mu'tezile'nin şefaati konusundaki diğer bir açmazı da mü'min ile kâfiri aynı kefeye koyarcasına bir tavır sergilemesidir. Mu'tezile'nin büyük günah işleyen mü'mini, "fâsık" olarak isimlendirerek kâfirden ayırdığı halde onun Allah'ın af ve mağfireti ya da şefaatiyle cehennemden çıkamayacağını ve ebedî olarak cehennemde kalacağını söyleyerek bu durumdaki bir mü'mine kâfir muamelesi yapması da, bizce birbiriyle çelişen düşüncelerdir.

Ayrıca mezhepler arasındaki farklılığa rağmen, kelâm âlimleri, şefaatin hak olduğunu kabul ettikten sonra onun nasıl ve kimler hakkında gerçekleşeceği hususundaki değerlendirmelerin dinin özü ve esasına ilişkin bir

mesele değildir. Dolayısıyla bu konuda farklı görüşler serdetmenin imanı zedelemeyeceğini belirterek bu tür konuların imandan çıkarıcı bir problem gibi anlaşılması gerekir. Yapılacak tartışmaların bu meyanda bakılarak yapılması daha uygun olur kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- 'Abdulcabbar, Kâdî Ebu'l-Hasen Kadi'l-kudât b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî (v. 415/1024), *Şerh-ulUsûli'l-Hamse*, (Nşr. Ahmed Ebû Hâşim-Abdülkerîm Osmân, Mektebetu Vehbe, Kahire 1988.
- , *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, (nşr. Fuad Seyyid), Tunus 1974.
- Ahmed, **Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. eş-Şeybânî el-Mervezî**, (v. 241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Akay, 'Akif, İslam İnancında Şefaât, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2012.
- Altıntaş, Ramazan, "Kâdî Abdulcabbar'ın Sem'iyâtla İlgili Bazı Görüşleri", *Bilimnâme: Düşünce Platformu*, 2004, sy. 1, C. II, S. 4.
- 'Amili, Muhsin El-Emin (v. 1127/1715), *Keşfu'l-İrtiyâb*, (Çevrim İçi) www.Rafed.Net.
- 'Ammâra, Muhammed, *Mu'tezile Ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul 1998.
- Aydınli, Osman, *İslâm Düşüncesinde Aklîleşme Süreci Mu'tezile'nin Oluşumu Ve Ebu'l-Huzeyl el-'Allaf*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.
- el-Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî (v. 403/1013), *Kitâbu't-Temhîd* (Nsr. Richard J. Mccarty), Beyrut 1957.
- el-Bağdâdî (v. 1093/1682), 'Abdulkâhir, Ebû Mansûr 'Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed, *el-Fark Beyne'l-Fırâk ve Beyânu'l-Fırkati'n-Nâciye Minhum*, (nşr. Zâhid el-Kevserî), 1948.
- _____, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1981.
- Bebek, Adil, *Maturidî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Bilgin, Mustafa, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 1991.
- Bursevî, İsmail Hakkı (v. 1137/1725), *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, I-X, Mektebetu Eser, İstanbul 1969.
- el-Cürcânî, Seyyid Şerif (v. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, Dar-u Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdulcebbâr*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, "Mu'tezile", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006.
- _____, "Usul-ü hamse", *DİA*, XLII, İstanbul 2012.

- Çelik, Ahmet, *Mu'tezile Açısından İman Ekseninde Günah Ve Tevbe*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.
- Ebû Hanîfe, İmâm-ı 'A'zam Nu'mân b. Sâbit (v. 150/767), *Vasıyyetu'l-İmâm Ebî Hanîfe Nu'mân b. Sâbit* (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri'nin İçinde), MÜİF Vakfı, İstanbul 1992.
- _____, *el-'Âlim ve'l-Müte'allim* (İmâm-ı 'A'zam'ın Beş Eseri'nin içinde), (nşr. Mustafa Öz), MÜİF Vakfı, İstanbul 1992.
- Ebû Zehrâ, Muhammed (v. 1974), *İslâm'da Siyasi Ve İtikâdî Mezhepler Tarihi*, (Trc. Ethem Ruhi Fırlalı-Osman Eskicioğlu), İstanbul 1970.
- Erdal, Mesut, *Kırk Soruda Kur'an ve Sünnet'e Göre Şefaat İnancı*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bişr Ali b. İsmâîl b. İshâk (v. 324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn Ve İhtilâfu'l-Musallîn*, tashih. Helmut Ritter, 1980.
- _____, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, (nşr. Sâlih b. Mukbil b. Abdillâh el-Useymî), Dâru'l-Fazîle, Riyad 2011.
- _____, *el-Luma' fi'r-Red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, (nşr. 'Abdülazîz 'İzzüddin es-Seyrevân), Dâru Lübnân li't-Tibâa ve'n-Neşr, Beyrût 1987.
- _____, *Usûlü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, (nşr. Muhammed Seyyid Celyend), Külliyyetu Dâri'l-'Ulûm, Kâhire 1987.
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, Ankara 1995.
- Fîrûzâbâdî, Ebu Tahir Muhammed b. Ya'kub (v. 817/1415), *Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (çev. Asım Efendi), I-IV, İstanbul 1988.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Yayınları, Konya 1996.
- Hayyât, Ebû'l-Hüseyn 'Abdurrahîm b. Muhammed (v. 300/913), *el-İntisâr Ve'r-Red 'Alâ İbni'r-Râvendî el-Mülhid-Kitabü'l-İntisâr*, (Nşr. Albert Nasri Nader), Matbaatü'l Katolikiyye (Imprimerie Catholique), Beyrût 1957.
- Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2010.
- İbn 'Abdilvehhâb, Muhammed, b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî (v. 1206/1792), *Kitâbü't-Tevhîd*, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyâd, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed (v. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, (nşr. Muhammed Fuad 'Abdulbâkî, Muhyiddin Hatîb), Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kâhire 1987.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Ez-Zâhirî (v. 462/1069), *el-Fasl Fi'l-Milel Ve'l-Ehvâ Ve'n-Nihâl*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1986.

- İbn Mâce, Ebu 'Abdillah Muhammed b. Yezîd El-Kazvinî (v. 273/887), *Es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr (v. 711/1311), Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut 1970.
- İbnu'l-Murtezâ, Ahmed b. Yahyâ (v. 840/1437), *Tabakâtu'l-Mu'tezile*, (nşr. Susanna Diwald Wilzer), el-Matbaatü'l-Kâtûlîkiyye, Beyrût 1961.
- _____, Ahmed b. Yahyâ, *Kitâbu'l-Kalâid fi Tashîhi'l-'Akâid*, (Nşr. Albert Nasrî Nâdir), Dâru'l-Meşrik, Beyrût 1985.
- İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler Ve Akâid Esasları*, (Trc. Mustafa Saim Yeprem), TDV Yayınları, İstanbul 2011.
- el-İsfehânî, Râğîb Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed (v. 502/1108), el-*Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut Ts.
- İzutsu, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, (Trc. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1984.
- Kalaycı, Hasan Hüseyin, *Tefsir Disiplini Geleneğinde Şefaât Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- el-Kari, Nureddin Ebu'l-Hasan Ali b. Sultan Muhammed el-Herevi (v. 1014/1605), *Fıkhü'l-Ekber Şerhi* (Çev. Hüseyin Erdoğan), İstanbul 1987.
- Kesler, Fatih, "Kur'ân-ı Kerîm Ve Hadislerde Şefaât İnanç", *Tasavvuf, İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004.
- el-Malatî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahmân (v. 377/987), *et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrût 1968.
- el-Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (v. 333/944), *Kitâbu't-Tevhîd*, Nşr. Fetullah Huleyf), İstanbul 1981.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî (v. 261/875), *es-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- el-Mu'tık, 'Avvâd b. Abdillâh, *el-Mu'tezile ve Usûluhumi'l-Hamse ve Mevki'fu Ehli's-Sünne Minhâ*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2001.
- en-Nesaî, Ebu 'Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (v. 303/915), *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ*, I-VI, (Thk. 'Abdülgaffar Süleymân el-Bündarî, Seyyid Kesrevî Hasen, Daru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1991.
- en-Neseî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed (v. 508/1115), *Tabşiratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, Thk. Hüseyin Atay Ve Şaban Ali Düzgün, DİB. Yayınları, Ankara 2003.
- _____, *Bahru'l-Kelâm fi 'Akâid-i Ehli'l-İslâm*, Matbaatu Meşrikî'l-'İrfân, Konya

1910.

Öner, İsa, *Mu'tezile Ve Eş'ariyye'de Va'd Ve Vaid Problemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

er-Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb*, I-VIII, İstanbul 1305.

Serdar, Murat, *Kelam Tarihi*, Kelamiyat Yayınları, Kayseri, 2012.

eş-Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim (v. 548/1153), *El-Milel Ve'n-Nihal*, I-II, Dar'ul-Ma'rife, Beyrut 1996.

et-Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr (v. 310/922), *Et-Tebisîr fi Me'âlimi'd-Dîn*, (nşr. Ali b. 'Abdülazîz b. Ali Eş-Şebel), Mektebetu Rüsd, Riyâd 2004.

et-Tahanevi, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûki (v. 1158/1745), *Keşşâf-u Istilahati'l-Fünun*, (nşr. Ali Dahruc Ve Diğerleri), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

et-Taftazanî, Sa'duddin Mesud b. Ömer (v. 93/1390), *Kelam İlmi Ve İslam Akaidi*, (Şerhu'l-'Akaid, trc. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Şerh-u 'Akaidi'n-Nesefiyye*, (nşr. Muhammed Adnân Derviş), tsz.

Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İsam, İstanbul 2010.

_____, *Kelam İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 1985.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi (v. 279/892), *Sünenü't-Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Cübbâi, Ebû 'Ali", *DİA*, VIII, İstanbul 1993.

_____, "Şefaat", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010.

Yılmaz, Mehmet, *Kur'an'da Şefaat Kavramı Ve Yaygın Şefaat Anlayışıyla Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Yez-Zemahşeri, Carullah Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer (v. 538/1144), *el-Keşşaf Hakaiki't-Tenzil Ve 'Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, I-V, Dar'ul-Fikr, tsz.